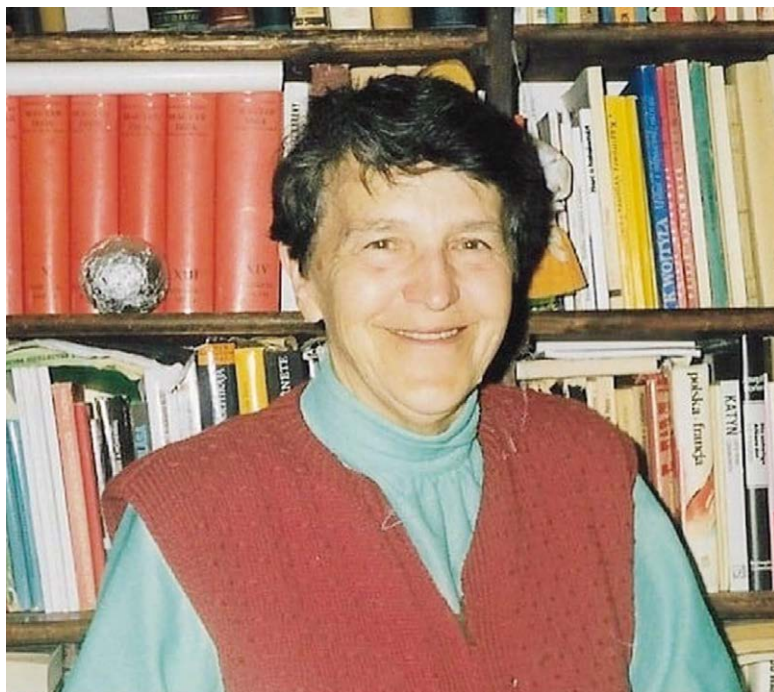

SZUBJEKTÍV NEKROLÓG

Tálas Péter

Szokolay Katalin (1929–2020)

2020 októberében elhunyt Szokolay Katalin történész, polonista, a magyarországi polonisztika legidősebb generációjának utolsó képviselője. 92 évet élt, s hosszú életének köszönhetően alighanem a legtöbbet élt át közvetlenül a 20. és 21. századi kelet-közép-európai történelmi fordulatok közül. Ennek egy részét már gyermek- és fiatalkorában, hiszen az 1929-ben született rimaszombati lány, és családja életét alapvetően változtatta meg a müncheni egyezmény, a világháború, nővére kedvese révén a holokauszt, bátyján keresztül a szlovák ellenállási mozgalom, majd a háború 1945 májusi lezárulását követően a magyarokkal diszkriminatív (cseh) szlovák magatartás, melyek hatására ő maga is Budapestre távozott. Itt tette le érettségi vizsgáját, s itt nyert felvételt a Pázmány Péter Tudományegyetemre (a mai ELTE-re), ahol történelem és filozófia szakon kezdte meg tanulmányait.

Bár Szokolay Katalin csak az 1980-as évek első felében lett tanárom, 1994-ben egyetemi doktori disszertációm témavezetője, 1997-ben pedig

kandidátusi értekezésemnek egyik opponense volt, sőt azon szerencsések közé tartozom, akikkel közös tanulmányt is jegyez. Kapcsolatunk – szüleim révén – jóval korábbra datálható. Apámmal egy évfolyamon végzett, s hozzá hasonlóan azok közé tartozott, akik 1950-ben – elsőként a második világháború után – külföldi aspirantúrárt nyertek. Míg apám Kínába ment, ahol megismerkedett lengyel édesanyámmal, Kati néni – mert így szólítottam azután is, hogy tegeződni kezdtünk – Lengyelországba, ahol a Varsói Egyetem történelem szakos hallgatója lett. Ő volt az első magyar történész, aki a második világháborút követően Lengyelországban végzett. Mivel szüleimmel való kapcsolata fennmaradt, engem és testvéreimet is már gyerekkorunktól ismert. Neki köszönhető, hogy nővérem lengyel szakosként végzett, s az is, hogy bár én magam soha nem lettem igazi polonista, de napi szintű érdeklődésem Lengyelország iránt máig megmaradt.

Bár Szokolay Katalin élete során több helyen is dolgozott, az MTA Történettudományi Intézetében, a Párttörténeti Intézetben, az MSZMP Politikai Főiskoláján és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen – melynek egyetemi tanára volt –, fő érdeklődési és kutatási területe mindig a lengyel történelem, elsősorban annak is 20. századi időszaka volt és maradt. Hozzáértését és szakmai tekintélyét jól jelzi, hogy tagja, elnöke, majd tiszteletbeli elnöke volt a Magyar–Lengyel Történész Vegyesbizottságnak. Munkássága során számos olyan történelmi kérdés és időszak kapcsán alkotott, jelentetett meg könyveket és tanulmányokat, melyek megítélésem szerint napjainkban is relevánsak mind a magyar történettudomány, mind a magyar polonisztika szempontjából. Itt és most csupán Szokolay Katalinnak azokat a munkáit említem meg – vállalva a személyes elfogultság ódiúmat –, melyeket magam is jól ismerek, mert máig fontos részei a lengyel történelemtől összegyűjtött könyvtáramnak.

Feltétlenül ezek közé tartozik *Az osztrák–magyar kormány lengyel politikája az első világháború idején* című 1967-ben megjelent kismonográfiája, melyet már ugyan az 1980-as években megismertem, de ami csak apám 2019-es halálát követően került hozzám örökségként. Annak ellenére kiváló történészi munkának tartom, hogy ő maga egyébként elég kritikusán viszonyult hozzá az 1990-es évek első felében – amikor szóba került közöttünk –, mondván: ma már sok mindent másképpen lát és ítél meg a magyar politikai elit motivációi és döntései kapcsán, mint megírásának idején. Ez a típusú, a saját korábbi munkákkal szembeni önkritika és fenntartás nem egyszerűen csak egy vonzó tulajdonság volt Szokolay Katalinban, de olyan tudatosan követendő magatartás és attitűd maradt számomra máig, amit egyértelműen ő erősített meg bennem.

Hasonlóan értékes és máig egyedülálló munkának tartom *És a varsói gettó felkelt...* című könyvét, amely viszont a második világháborúban kamaszként német munkatáborba elhurcolt anyám számára volt kulcsfon-

tosságú mű. És persze számomra személyesen is, mert csak az elolvasását követő beszélgetések során ismertem meg igazán anyám fiatalkorát. Annak az egykori grudziądzi lengyel lánynak a történetét, aki 1944-ben Żenia nevű zsidó barátnőjével együtt szökött meg a munkatáborból, bujkáltak ketten hetekig, s váltak lényegében halálukig örök barátnőkké. Nem tudom, hogy Kati néni és anyám beszélgettek-e valaha is erről az időszakról, de azt biztosan tudom – hiszen többször is nyilvánosan beszélt róla –, hogy Szokolay Katalin számára egész életét és munkásságát meghatározó döbbenetet jelentett a lengyelek második világháborús szenvedésével való történészi szembesülés, miként azt is tudom, hogy anyámmal szereték és tisztelték egymást, mert anyám gyakran emlegette Szokolay Katit, Kati néni pedig még felnőttként is gyakran dorgált meg azért, hogy keveset látogatom anyámat.

Szokolay Katalin nem csupán a világháború utáni Lengyelországban végzett magyar történészek között volt az első, de úttörő munkát végzett abban is, hogy a magyarországi lengyel történetírást megfossza a szovjet és az 1950-es évek magyar történelemszemléletének torzulásaitól. A magyar történészek közül elsőként kutatott a Sikorski tábornok nevét viselő londoni Lengyel Intézet és Múzeum levéltárában, amelynek eredményeit – több tanulmányban – a *Valóság* című folyóiratban tette közzé 1995-ben. Magyarországon ugyancsak elsőként írt hosszú, elfogulatlan, objektivitásra törekvő, hatalmas irodalmat feldolgozó, máig megkerülhetetlenül fontos tanulmányt Józef Piłsudskiról, a lengyel függetlenség meghatározó politikusáról és személyiségéről. Szokolay Katalin olvasottsága, az új és friss lengyel történelmi szakirodalomban való tájékozottsága számomra fiatal kutatóként megdöbbenően széleskörűnek hatott. *A kommunista diktatúra kiépülése Lengyelországban* című egyetemi doktori disszertációm hosszúra nyúlt megírásakor – a 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején – minden lengyelországi utazásomkor hosszú listát készítettem és adtam arról, milyen könyveket szerezzek be, és kivel találkozjak, s ha tudok, konzultáljak annak érdekében, hogy minél objektívebben és újszerűbben tudjam megírni a dolgozatomat, illetve lássam és ismerjem meg a lengyel történelmet. Az ő révén ismerhettem meg egykori lengyel évfolyamtársait, Jerzy Holzert és Krystyna Kerstent, illetve rajtuk keresztül Andrzej Friszkrét, Andrzej Paczkowskit és Wojciech Roszkowskit, a lengyel ellenzéki mozgalom, illetve a lengyel rendszerváltást követő időszak meghatározó történészeit, illetve munkáikat. Örült, és érdeklődéssel hallgatta lelkes beszámolóimat, s a későbbiekben annak ellenére is a rendszerváltás utáni lengyel politikatörténet kutatására biztatott, hogy ő maga – igazi történészként – már nem tekintette vizsgálatá tárgyának a hozzám legközelebb álló időszakot. Végtelenül szerény és önzetlen személyiség volt, aki valamennyi tanítványát és fiatal pályatársát támogatta, és soha nem érezte azzal kapcsolatos elégedetlenségét vagy csalódottságát, hogy az

1990-es évek közepétől a történelem helyett végül a biztonságpolitikai kutatások mellett köteleztem el magam. Olyannyira nem, hogy 2002-ben szerzőtársnak hívtatt meg az *Európai politikai rendszerek* c. kézikönyv Lengyelország-fejezetének megírásához. Annak ellenére, hogy akkor már ő is pontosan tudta, minden biztatása, támogatása és törekvése ellenére sem leszek polonista.

Szokolay Katalin nevét beírva a Google keresőjébe, leggyakrabban a *Lengyelország története* c. összefoglaló munkáját jeleníti meg. A 2006-ban megjelent, a szélesebb olvasóközönség számára készült országtörténet, amely a kezdetektől az 1988–89-es rendszerváltásig tekinti át a lengyel történelmet, vitathatatlanul legnagyobb vállalkozása volt. Olyan hatalmas munka, amelyre a történészek közül is kevesen vállalkoznak, és még kevesebben vállalkozhatnak sikeresen. Ő azonban felkészültsége, a lengyel történeti irodalomban való széles körű tájékozottsága, a kelet-közép-európai történeti folyamatokat átlátó szintetizáló képessége révén megtehetette, és sikerrel tette meg. A kötet három kiadást is megért, s az oktatásban mindmáig a legjobban felhasználható magyar nyelvű Lengyelország története könyv.

Én magam komoly adósa maradtam Szokolay Katalinnak. Adósa maradtam a köszönettel a támogatásáért, az odafigyeléssel, a többször megígért balatonszepezi látogatással, azzal, hogy legalább elmondjam vagy megüzenjem neki, hogy már anyám és apám is elment... S mivel 2020 októberében elment Kati néni is, ez az adósság sajnos már törleszthetetlen marad. Emiatt – bevallom – szégyenkezem. Biztos vagyok ugyanakkor abban, hogy a pályatársak, a kollégák, a „felnevelt” polonista és történész utódok tisztelettel, nagyrabecsüléssel és szeretettel adóznak emlékének. Ahogy én magam is.